

การประยุกต์ใช้ทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอีสาน
APPLICATION OF CULTURAL CAPITAL AND LOCAL COMMUNITY
DEVELOPMENT IN THE NORTHEASTERN REGION

อุทิศ ทาหอม¹ สุนันท์ เสนารัตน์²
Utis Tahom¹ Sunan Senarat²
มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์¹⁻²
Buriram Rajabhat University¹⁻²
E-Mail: thammonoon@gmail.com

ได้รับบทความ: 20 มกราคม 2561; แก้ไขบทความ: 12 มีนาคม 2561; ตอรับตีพิมพ์: 6 เมษายน 2561
Received: January 20, 2018; Revised: March 12, 2018; Accepted: April 6, 2018

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอีสาน ที่สะท้อนเอกลักษณ์ของความเป็นชาติและลักษณะทางสังคม วิถีชีวิต ทางโลกทัศน์และการปรับตัวกับระบบนิเวศทางสังคมกับสภาพแวดล้อมโดยนำเสนอวิถีชีวิตของชุมชน ผสมผสานมิติของสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ สิ่งแวดล้อม อาหารพื้นถิ่นของชุมชนอีสาน เพื่อให้เข้าใจศักยภาพองค์ความรู้ ที่จะนำไปสู่การประยุกต์ใช้ทุนทางวัฒนธรรมในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอีสาน ผ่านการพัฒนาแบบองค์ความรู้ มีระบบวิธีคิดใหม่ที่เชื่อมโยงแบบบูรณาการ เพื่อนำไปสู่การยกระดับสู่การวิเคราะห์ สังเคราะห์ และนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดคุณค่าต่อชุมชน

คำสำคัญ: ทุนวัฒนธรรม, พัฒนาชุมชน, อีสาน

Abstract

This research paper aimed to present cultural fund and Isan community development which resonated national characteristic, social aspect, way of life, vision and adaptation with social ecology and environment. It presented the people's way of life merging with social dimensions, culture, belief, environment and local food of Isan community to make people understand the knowledgeability that could be applied with cultural fund for improving Isan communities through knowledge

development which has new integrated thinking system that could be used for analysis, synthesis and applied for increasing local community's value.

Keywords: Cultural Capital, Local Community Development, Northeastern

บทนำ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภูมิภาคอีสาน เป็นดินแดนที่ได้รับการกล่าวถึงในฐานะของ ดินแดนที่เป็นแอ่งอารยธรรม มีการสั่งสมวัฒนธรรมมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ในอีกฐานะหนึ่งคือ การเป็นอาณานิคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ การเป็น ดินแดนที่มีผลผลิตทางด้านวัฒนธรรมอันหลากหลาย ทั้งที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นและผลผลิตที่ เกิดจากการผสมผสานกับวัฒนธรรมท้องถิ่นอื่น ๆ ผลผลิตทางศิลปวัฒนธรรมทั้งหลายเหล่านี้ ได้มีการ สั่งสม สืบทอดและการปรับเปลี่ยนไปตามสภาพการณ์ทางสังคม ศิลปวัฒนธรรมเป็นผลผลิตทางสังคม ที่สะท้อนเอกลักษณ์ของความเป็นชาติและลักษณะทางสังคม วิถีชีวิต ทางโลกทัศน์และการปรับตัวกับ ระบบนิเวศทางสังคมกับสภาพแวดล้อมเป็นอย่างดี ในช่วงที่ผ่านมา งานด้านศิลปวัฒนธรรมได้มุ่งเน้น ไปที่ การอนุรักษ์ ส่งเสริมและการสืบสานเป็นหลัก อันเป็นผลทำให้งานวัฒนธรรมบางอย่างได้เลือน หายไปตามกาลเวลา ด้วยเหตุผลที่ผลผลิตทางวัฒนธรรมไม่ได้ทำหน้าที่ตอบสนองสังคมได้โดยตรง ทั้ง การใช้ประโยชน์และการทำหน้าที่ตอบสนองในแต่ละสังคม ซึ่งเป็นเหตุผลของการเปลี่ยนแปลงสังคม ในยุคโลกาภิวัตน์และสังคมข่าวสารที่ไร้พรมแดน ท่ามกลางปัญหาของโลกในกระแสทุนนิยม หลาย ชาติในโลกต่างเริ่มหันมาทบทวน การพัฒนามันคงท่ามกลางรากฐานทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของ ท้องถิ่นตนเอง ก่อนก้าวไปตามกระแสของสังคมอื่น ๆ อันเป็นผลทำให้เกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจและ สังคมตามมา สำหรับสังคมไทยแล้วประเด็นสำคัญของการพัฒนาสังคมบนรากฐานทางภูมิปัญญาของ ตนเอง คือ การทบทวนความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างความตระหนักเกี่ยวกับรากฐานทาง วัฒนธรรม เป็นสิ่งที่นำมาซึ่งรากฐานของความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม ก่อนการสร้าง ความเข้มแข็งบนรากฐานทางเศรษฐกิจ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทบทวนความรู้และภูมิปัญญาของแต่ละ ท้องถิ่น เพื่อให้เข้าใจศิลปะและวัฒนธรรมในหลากหลายมิติ กล่าวคือ ต้องศึกษาค้นหาองค์ความรู้ทาง ศิลปวัฒนธรรม ทำให้เกิดการรับรู้คุณค่าก่อนทำให้เกิดมูลค่าจากวัฒนธรรม โดยเฉพาะการเกิดแนวคิด ทางเศรษฐกิจร่วมสมัยคือ การสร้างเศรษฐกิจบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นและทุนทางวัฒนธรรม คือ การเข้าใจคุณค่าและตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งศิลปะการแสดง พื้นบ้านและนาฏศิลป์พื้นบ้าน ปรากฏความหลากหลายในกลุ่มชาติพันธุ์ในภูมิภาคอีสาน ดนตรีและ การแสดงมีลักษณะพิเศษ คือ การสะท้อนถึงสุนทรียภาพส่วนบุคคลและเป็นสุนทรียภาพเป็นที่ยอมรับ ของสังคม (ชลิต ชัยครรชิต, 2557)

มีการละเล่นพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นทั้งเพลงพื้นบ้าน การฟ้อนรำ ศิลปะการต่อสู้และการกีฬาพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้านของภาคอีสานแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มวัฒนธรรมหมอลำ กลุ่มวัฒนธรรมเพลงโคราช และกลุ่มวัฒนธรรมเจี๊ยงกันตรึม การฟ้อนรำของชาวอีสานแบ่งตามกลุ่มวัฒนธรรมได้ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มวัฒนธรรมไทยลาว และกลุ่มวัฒนธรรมไทยเขมร ดนตรีประกอบการเล่นเพลงและการแสดง เป็นเครื่องมือนดนตรีประเภท ดีดสีตีเป่า ได้แก่ พิณพื้นเมือง ซึ่งเรียกชื่อตามท้องถิ่นว่า ซอพื้นเมือง โปงลาง แคน และเครื่องประกอบจังหวะต่าง ๆ ถ้าเป็นดนตรีพื้นเมืองอีสานใต้ ได้แก่ วงกันตรึม ประกอบด้วย กลองกันตรึม ซอกันตรึม ปี่อ้อ ปีเตี๋ย เครื่องประกอบจังหวะ และยังมีวงมโหรีเขมร ที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดงในเรื่องพิธีกรรมทั้งที่เป็นงานมงคลและงานอวมงคล อมรา กล้าเจริญ (2553) ศิลปะการแสดง เป็นงานสร้างสรรค์ด้านสุนทรียภาพที่ต้องการแสดงออกหรือบรรเลง ซึ่งแยกประเภทดังนี้

1. นาฏศิลป์ แต่เดิมเป็นการระบำ รำฟ้อน ภายหลังมีการแสดงเป็นเรื่องราว เช่น ละคร และโขน เป็นต้น

2. การรำ ระบำ หรือ ฟ้อน เป็นการแสดงออกด้วยท่าทางที่ประณีตงดงาม โดยมีดนตรีประกอบ อาจเป็นการรำเดี่ยว รำคู่หรือ ระบำ เป็นชุดก็ได้ การฟ้อนรำของไทย แต่เดิมมานอกจากจะแสดง เพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน ยังใช้เป็นแสดงหรือเล่นในพิธีการต่าง ๆ เพื่อให้เกิดสวัสดิมงคลอีกด้วย (นิตยา บุญสิงห์, 2546)

ดังนั้น การรำวง การฟ้อนรำ เป็นสุนทรียภาพที่สะท้อนให้เห็นถึงอุปนิสัยของคนอีสานที่เป็นกลุ่มคนที่อารมณ์ดี จิตใจโอบอ้อมอารี มีน้ำใจต่อเพื่อนมนุษย์ และเป็นกลุ่มคนที่ชอบสนุกสนาน รื่นเริง นอกจากนี้การฟ้อนรำ เป็นเป็นการสะท้อนให้เห็นมิติทางวัฒนธรรม ท่ารำ พิธีกรรม ความเชื่อของสังคมอีสาน เพราะก่อนจะรำก็จะมีการไหว้ครู บทกลอนจะกล่าวถึงครู อาจารย์ที่ประสิทธิประสาทวิชา ซึ่งเป็นวัฒนธรรมการแสดงออกที่น่าสนใจ สอดคล้องกับวิถีชีวิต ประเพณี ความเชื่อ และคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่สอนให้กตัญญู กตเวทีต่อคนที่มีพระคุณต่อตนเอง

ปัจจุบันการแสดงศิลปวัฒนธรรมอีสาน เป็นการแสดงออก 2 ลักษณะ 1) เพื่อความบันเทิง หมอลำ รำวง เซิ้ง เป็นต้น 2) เพื่อทำตามประเพณีความเชื่อ รักษาโรค เช่น รำมะมวด (ผีฟ้า) มโหรี เป็นการรำตามพิธีกรรมความเชื่อ เพื่อรักษาโรคป่วยของคนที่น่ากลัวผีฟ้า (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และคณะ, 2545) เรียกพิธีกรรมนี้ว่า "การแพทย์แบบวัฒนธรรม " เป็นการรักษาในอีกรูปแบบหนึ่งตามความเชื่อของท้องถิ่น

บทความวิชาการนี้ จึงเป็นการนำเสนอทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอีสาน ซึ่งทุนทางวัฒนธรรม เปรียบเสมือนกลไกทางธรรมชาติที่ยกระดับขึ้นมาเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้บนวิถีชีวิตของ-ผสมผสานมิติของสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจชุมชน เพราะวัฒนธรรม ความเชื่อ เป็นศูนย์รวมของจิตใจ ที่สามารถทำให้ผู้คนในสังคมเกิดการเชื่อมร้อย

จิตใจให้ยึดถือและปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด วัฒนธรรม ความเชื่อ จึงเป็นกลวิธีที่ส่งผลและอำนาจให้สังคมเกิดความเข้มแข็ง ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาแบบบูรณาการที่เกิดการเชื่อมโยงระหว่างคน สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และศาสนา ให้เกิดดุลยภาพ ตลอดจนสร้างภูมิคุ้มกันให้กับสังคม ซึ่งเป็นโจทย์ที่ โอน์สไตน์ ได้ตั้งไว้ว่า "เราต้องการวิถีคิดใหม่โดยสิ้นเชิง ถ้ามนุษยชาติจะอยู่รอดได้" คำกล่าวของโอน์สไตน์ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาแบบแยกส่วน ไม่สามารถตอบโจทย์ปัญหาสังคมในปัจจุบันได้ จึงจำเป็นต้องการ วิถีคิดแบบใหม่ คือ การคิดแบบเชื่อมโยงเป็นบูรณาการ เพราะปัญหาทุกปัญหามีการเชื่อมโยงกันทั้งหมด ขึ้นอยู่ที่ว่าจะสามารถยกระดับสู่การวิเคราะห์ สังเคราะห์ และนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดคุณค่าต่อชุมชนท้องถิ่น

ทุนทางวัฒนธรรม เป็นองค์ความรู้ที่เป็นรากเหง้าของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งประกอบด้วย ภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ตลอดจนอาหารพื้นถิ่นที่แสดงให้เห็นถึงการปรับตัวให้สอดคล้องกับภูมิโนเศวัฒนธรรมของชุมชนอีสานที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ให้การแก้ไขปัญหาของชุมชนท้องถิ่น คณะผู้เขียนขอเสนอรายละเอียดทุนทางวัฒนธรรมอีสานดังนี้

วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อท้องถิ่นอีสาน

ชาวไทยอีสานนับถือศาสนาพุทธ ในระยะแรกนับถือนิกายมหายาน ต่อมาเมื่อตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตที่ขอมเคยปกครอง ก็หันมานับถือศาสนาพุทธนิกายหินยานจากพวกขอม ซึ่งได้รับมาจากอินเดียอีกทอดหนึ่ง นอกจากนี้ชาวไทยอีสานยังนับถือเทวดาที่เรียกว่า พญาแถน มีความเชื่อในเรื่องผีจึงมีพิธีกรรมที่แสดงออกถึงความเชื่อพร้อม ๆ กับการนับถือศาสนาเพื่อความอุดมสมบูรณ์และความมั่นคงในการดำรงชีวิตไม่น้อยไปกว่าภูมิภาคอื่น อมรา กล้าเจริญ (2553) ดังนั้น ความเชื่ออีสานจึงสามารถแบ่ง 2 ประเภท คือ ความเชื่อที่มีเหตุผล และความเชื่อไม่มีเหตุผล ถ้าพิจารณาความเชื่อจากจำนวนบุคคล จะแบ่งความเชื่อออกเป็น 2 ประเภท คือ 1. ความเชื่อส่วนบุคคล 2. ความเชื่อของกลุ่มชน แต่ในขณะเดียวกัน ระดับความเชื่อในชุมชนท้องถิ่น มี 2 ลักษณะ คือ

1. ความเชื่อเป็นส่วนหนึ่งของระบบศาสนา ศาสนามีอิทธิพลอย่างมากในการกำหนดความเชื่อในแต่ละท้องถิ่น เพราะศาสนาจะหล่อหลอมความเชื่อของคนในท้องถิ่นนั่นเอง โดยมีผลไปถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ในท้องถิ่นและเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นความเชื่อแต่ละท้องถิ่นจะแตกต่างกันออกไปและผลที่ตามมาคือ แนวการปฏิบัติก็จะแตกต่างกันออกไปด้วย

2. ความเชื่อพื้นบ้าน คือ ความเชื่อที่สืบทอดกันมาเป็นประเพณีตลอดจนการถือปฏิบัติต่าง ๆ ตามประเพณี คนที่เชื่อจะมีได้อำระบบเหตุผลของความเชื่อเป็นพื้นฐาน แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าความเชื่อพื้นบ้านเป็นความเชื่อที่ขาดเหตุผลเสียทีเดียว แต่ถ้าพิจารณาหรือวิเคราะห์กันให้ดี อาจจะมีเหตุผลดังกล่าวกวที่แฝงอยู่ เช่น ผู้ใหญ่ห้ามเด็กนั่งขวางบันได จะเห็นว่าเป็นการป้องกันอันตรายที่เกิดจากการขึ้นลง และในขณะเดียวกันก็เป็นการป้องกันมิให้มีการกีดขวางในการขึ้นลงอีกด้วย (ประชิด สุกฤษณ์พัฒน์, 2546)

ในสมัยโบราณวิทยาศาสตร์ยังไม่เจริญ เมื่อปรากฏการณ์สิ่งใดที่มนุษย์คิดว่าเป็นสิ่งที่ประหลาดหรือมหัศจรรย์ผิดธรรมดาสามัญที่เคยเห็นเคยเป็น และมนุษย์ยังไม่รู้ ยังไม่เข้าใจ หรือยังไม่สามารถหาเหตุผลอธิบายได้แม้แต่เรื่องปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ เช่น พายุร้าย พายุฝน เป็นต้น มนุษย์ก็เข้าใจเอาเองว่า สิ่งลึกลับที่มีอำนาจเหนือมนุษย์เป็นผู้บันดาลให้เกิดต่าง ๆ นานา

ดังนั้นจึงมีปัญหาสงสัยว่า ผู้มีอำนาจลึกลับนั้นเป็นผู้ใด มีรูปร่างอย่างไร และสถิตอยู่ที่ใด และช่วงที่หายไปนั้นไปอยู่ ณ ที่ใด เรื่องนี้ มณี พะยอมยงค์ ได้อธิบายใน วัฒนธรรมล้านนาไทย ว่า “สิ่งใดก็ตามที่เราไม่สามารถจะมองเห็นตัวได้ แต่เราเข้าใจเองว่า มีฤทธิ์และอำนาจอยู่เหนือคนอาจให้ดีหรือร้ายคือให้คุณหรือให้โทษแก่เรา สิ่งเหล่านี้เรากลัวเกรงและบางทีก็นับถือด้วย เราเรียกสิ่งทีว่ำนัันว่า ผี ผีนั้นตัวจริงเป็นอย่างไรไม่มีใครทราบ”

นอกจากนี้ ยังแบ่งพวกผี ดังนี้ “ผีนัันแบ่งเป็น 2 พวกใหญ่ ๆ คือ ผีดีและผีร้าย ผีดีนั้นไม่ให้ตีให้ร้ายแก่ใคร เว้นไว้แต่จะถูกทำให้โกรธ แต่เดิมเรียกว่า ผีฟ้า เพราะอยู่บนฟ้า ภายหลังได้คำว่า เทวดา มาจากอินเดีย จึงใช้คำนี้แทน ส่วนผีร้าย ผีเลวหรือผีชั้นสามัญ ซึ่งมีอยู่มาก ผีพวกนี้เกะกะระราน ชอบแกล้งและทำร้ายคน คนจึงกลัวผีพวกนี้มากกว่าผีจาก พวกอื่น ๆ “

นอกจากนี้ยังมีผีพวกหนึ่ง เป็นผีดี ผีฟ้าก็ไม่ใช่ เป็นผีร้ายก็ไม่เชิง เป็นพวกอยู่ในอากาศ อยู่ตามป่าเขาตามถ้ำ ในน้ำ หรือบนต้นไม้ บางทีเรียก เทวดา บางทีก็เรียกว่า ผีจัดเป็นเทวดาชั้นต่ำ ซึ่งเรียกกันว่า “เจ้า” ด้วยเหตุนี้กระมัง มนุษย์จึงจินตนาการคิดสร้างเทวดา ผีสางนางไม้ ภูตผีปีศาจ วิญญาณต่าง ๆ ขึ้น เป็นการสมมุติแทนสิ่งลึกลับที่มีอำนาจ เมื่อสร้างขึ้นหรือสมมุติขึ้นแล้ว ก็ต้องแสดงออกด้วยความเคารพยำเกรง โดยจัดทำพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นการบวงสรวง เพื่อให้สิ่งมีอำนาจหรือผู้บันดาลคุณหรือโทษแก่มนุษย์พอใจ จะได้มีเมตตา ไม่ทำร้าย และบันดาลความสุขให้แก่มนุษย์ความเชื่อเช่นนี้มีทุกท้องถิ่นทุกประเทศ และออกมาในรูปของไสยศาสตร์ หรือ ลัทธิบูชาเทพคล้ายคลึงกัน โดยต่างมีเทพเจ้า นางฟ้า นางไม้ ภูตผีปีศาจต่าง ๆ เป็นผู้ทรงอำนาจเหนือมนุษย์ ดังปรากฏเทพนิยายของชาติต่าง ๆ เช่น ประเทศกรีซ โรมัน อียิปต์ อินเดีย และจีน เป็นต้น สำหรับคนไทยสมัยก่อนก็เคยเชื่อเหตุที่เกี่ยวกับธรรมชาติไม่น้อย โดยมีเทพ มือสุม และภูตผีที่มีฤทธิ์มาเกี่ยวข้องเช่นกัน ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช (อ้างถึงใน ลักขณา ศกุนะสิงห์, 2556) ได้ให้ความคิดเห็นไว้ในข้างสังเขป ดังนี้

“ขึ้นต้นด้วยมนุษย์เรา อธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติด้วยเหตุผลทางไสยศาสตร์เพราะยังขาดความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เป็นต้นว่า ฝนตกเพราะนาคให้น้ำ หรือมีเทวดาเป็นผู้บันดาล พายุร้ายก็ว่าเป็นเสียงรถพระอินทรีย์ กำลังยกทัพ มีพวกมารุตเป็นไพร่พลไปรบกับยักษ์ พายุแลบก็ว่าเป็นแสงจากนางเมขลาปล่อยแก้ว พายุฝนก็ว่ารามสูรขว้างขวาน โลกเราก็อ้างว่า มีปลาอานนท์หนุนอยู่ เวลาแผ่นดินไหวก็ว่าปลาอานนท์พลิกตัว”

ความกลัว ความไม่รู้ ความไม่เข้าใจและความไม่แน่ใจด้วยเหตุผลมาประกอบการอธิบายไม่ได้นี้เอง ทำให้เกิดความเชื่อ และความเชื่อมีส่วนสำคัญไม่น้อยที่ทำให้เกิดสัทธิธรรมนิยมต่าง ๆ ตลอดจนเกิดศาสนา ซึ่งตรงกับความเห็นของ มณี พะยอมยงค์ (อ้างถึงใน ลักษณะ ศกุนะสิงห์, 2556)

“ความเชื่อนั้นก่อให้เกิดลัทธิบูชาธรรมชาติ มีพระอาทิตย์พระจันทร์ ดวงดาว น้ำ ลม ไฟ เป็นต้น ต่อมาลัทธิความเชื่อเหล่านี้ได้พัฒนามาเป็นศาสนา มีการเชื่อและยึดถือในเทพเจ้าต่าง ๆ ซึ่งเรียกว่ามีอิทธิปาฏิหาริย์ และสามารถช่วยคนได้”

ดังนั้นความเชื่อชาวอีสานจึงอาจมีทั้งที่เป็นเครื่องบำรุงขวัญและกำลังใจ เป็นอุบายในการสร้างปฏิปทา เป็นสื่อชี้ให้เห็นลักษณะทางชีวภาพของชุมชนและเป็นเครื่องมือสำแดงความเป็นกลุ่มชนเดียวกัน ดังนั้น จุดหมายปลายทางของคติความเชื่อ คือ “การปลูกฝังจิตสำนึกร่วม” อันเป็นพลังในการพัฒนาทำนองเดียวกับวิทยาศาสตร์ ความเชื่อของชุมชนท้องถิ่น เป็นสัญลักษณ์นิยมที่เป็นการแปลงความเชื่อที่เป็นนามธรรม ให้กลายเป็นรูปธรรม สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2544) เช่น ความเชื่อในผีบรรพบุรุษ ผีปู่ย่าตายาย ออกมาเป็นการสร้างศาลปู่ตา เพื่อให้ลูกหลานได้เคารพกราบไหว้ และระลึกถึงบรรพบุรุษที่บุกเบิกสร้างชุมชนให้ได้อยู่อาศัย ความเชื่อจึงเป็นกุศโลบายในการสร้างความสามัคคีของคนในชุมชน ให้ผู้คนได้สำนึกในบุญคุณของผีบรรพบุรุษ ผ่านพิธีกรรมการไหว้ศาลปู่ตา ทำบุญอุทิศส่วนกุศล ความเชื่อดังกล่าวจึงนับได้ว่า เป็นความเชื่อที่ใช้ศรัทธาควบคู่กับปัญญา ในทางตรงกันข้ามหากความเชื่อที่ขาดความรู้ ขาดปัญญา ขาดแก่นสาร หรือไม่เข้าใจอย่างครบถ้วน หรือมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ประยุกต์ให้ผิดไปจากเดิม จนทำให้เกิดความมีติดบอดทางปัญญาด้วยวิธีการทางไสยศาสตร์ คาถา เวทมนต์ กลายเป็นเล่ห์มายา กุศโลบาย กลายเป็น เล่ห์เพทุบาย หรือสร้างมายาคติให้เกิดความเข้าใจผิด กลุ่มหลง ประยุกต์ด้วยความไม่รู้ จนกลายเป็นงมงาย เข้าใจแบบผิด ๆ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับ ไหว้รูปเงาะป่า ไหว้ซูก โดยมีความเชื่อทำแล้วจะร่ำรวย ซึ่งความเชื่อดังกล่าวแม้จะไม่มีผลกระทบต่อสิ่งอื่น หรือบุคคลอื่น แต่เป็นความเชื่อที่ขาดปัญญา อวิชชาเข้าครอบงำ (ความไม่รู้จริง) จนเป็นสิ่งที่ปิดกั้นทางปัญญา จนไม่สามารถคิดวิเคราะห์ได้ว่า การที่จะทำให้คนร่ำรวยได้ต้องเกิดจาก ความขยัน อดทน ประหยัด และเก็บออมเป็น จึงทำให้ร่ำรวยได้ ฉะนั้น การนำความเชื่อมาใช้ต้องผ่านการศึกษาไตร่ตรองให้ครบถ้วน และเข้าใจแก่นสารของความเชื่อนั้น จึงจะกลายเป็นความเชื่อที่มีคุณค่าต่อชุมชนท้องถิ่น ให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง ใช้กุศโลบาย แทน เล่ห์เพทุบาย ใช้ คติ แทน อคติ ใช้ ปัญญา แทน มายา ขณะเดียวกันชุมชนอีสานยังเป็นชุมชนความเคารพต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ คือ การไม่พูดจาจาบจ้วง หรือ ไม่ให้เกียรติสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คนในพื้นที่เรียกว่า “คะลำ” ดังนั้น สิ่งเหนือธรรมชาติ คือ ผี สาง เทวดา จึงเป็นกติกาสังคม ทำให้ผู้คนไม่ละเมิดต่อตนเองและผู้อื่น ดังนั้นผู้คนในอดีตจะมีวิถีวัฒนธรรม ประเพณี ที่ใช้คำว่า “คะลำ (ผิดผี)” เป็นตัวแบ่งเส้นไม่ให้ผู้คนในชุมชนทำผิดกฎกา เช่น จะไปหาลูกสาวบ้านใด ก็จะไปช่วยทำงาน เช่น ทำนา ต่ำข้าว และที่สำคัญไม่มีการแตะเนื้อต้องตัวฝ่ายหญิง เนื่องจากคะลำ และเป็นการไม่ให้เกียรติต่อพ่อแม่

ฝ่ายหญิง หรือ หากมีการทำสิ่งใดที่ไม่งามต่อวัฒนธรรม ประเพณีชุมชนก็จะโดนปรับสินไหม สิ่งที่เราเรียกว่า ค่ำล่ำ เช่น ปัดเชื่อนกลางคิ่น ค่ำล่ำ มีความหมายว่า ห้ามปัดกวาดบ้านเรือนในเวลากลางคิ่น เพราะอาจปัดเอาของมี ค่ำล่ำเล็กน้อยของครอบครัวตกลงไปใต้ถุนบ้าน และสูญหายในที่สุดหัวไลน์อยาก ล่ำ หัวด้อยากเทด ค่ำล่ำ หมายถึง ห้ามพระภิกษุคิดอยากร้องรำทำเพลง และห้ามคฤหัสถ์เทศนา สอนสั่งผู้อื่น ซึ่งถือเป็นการกระทำผิดหน้าที่ ฉะนั้นวิถีชีวิตของคนอีสานในอดีต จึงเป็นการที่สะท้อนให้ ถึงความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมที่ตังาม เคารพให้เกียรติต่อตนเองและผู้อื่น ค่ำล่ำ หมายถึง สิ่ง ที่ต้องห้ามหรืออาจเรียกได้ว่าเป็นกฎกติกา หรือข้อห้ามทางสังคม ที่ใช้เป็นแนวปฏิบัติทั้งส่วนบุคคลและ ส่วนรวม ในการอยู่ร่วมกันในสังคมของชาวอีสานที่มีมาตั้งแต่โบราณ ซึ่งนับเป็นภูมิปัญญาที่แยบยล โดยอย่างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในการบัญญัติข้อห้ามมิให้บุคคลประพฤติปฏิบัติเพื่อความสงบเรียบร้อยของสังคม (บุญเกิด พิมพ์วรรณเมธากุล และนภาพร พิมพ์วรรณเมธากุล, 2556) เป็นยุทธศาสตร์การป้องกัน (Prevention Strategy) คือข้อห้าม และข้อไม่ให้ปฏิบัติในสิ่งที่อาจก่อให้เกิดความวุ่นวายและปัญหา ในด้านต่างๆ ทั้งชีวิตและทรัพย์สิน นอกจากนี้ยังถือเป็นวาทกรรมที่ผู้เฒ่าผู้แก่ให้ไว้ว่า ค่ำล่ำ เป็นบาป เป็นกรรม กล่าวคือถ้าทำอะไรลงไปผู้เฒ่าผู้แก่ทักท้วงว่า ค่ำล่ำผู้ทำก็จะไม่กล้าทำต่อไป เพราะคน อีสานเชื่อว่า ค่ำล่ำ คำนี้เป็นคำศักดิ์สิทธิ์ทำให้ชุมชนบ้านห้วยหวายพัฒนามีความร่มเย็นเป็นสุขในที่สุด

วัฒนธรรมอาหารพื้นถิ่นของอีสาน

อาหารพื้นถิ่นของชุมชนอีสานเป็นการแสดงให้เห็นถึงโลกทัศน์ทางวัฒนธรรมที่ปรับตัว ให้เข้ากับสภาพแวดล้อม โดยการนำวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาสู่การพัฒนาเป็นตำรับอาหาร หากให้ ความหมายของคำว่า "โลกทัศน์" และ "วัฒนธรรม" นั้นมีความหมายกว้าง ในนิยามคำว่า โลกทัศน์ ว่า หมายถึง ทักษะการมองโลกและสังคมของบุคคลที่ผ่านกระบวนการการระบบวิธีคิดในการประเมิน คุณค่าสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งผ่านการหล่อหลอมจากวัฒนธรรมแวดล้อมในสังคมของบุคคลนั้น ๆ บุคคลที่อยู่ ในสภาวะแวดล้อมที่แตกต่างกันย่อมมีโลกทัศน์ที่แตกต่างกัน ส่วนคำว่า "วัฒนธรรม" นั้น นิยามว่า วัฒนธรรม คือ ระบบสังคมที่มนุษย์สร้างขึ้นมีใช้ระบบที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติตามสัญชาตญาณ รัตน จันทรเทาว์ และ เชิดชัย อุดมพันธ์ (2560) ดังนั้น อีสานจึงเป็นพื้นที่ที่แสดงให้เห็นถึงโลกทัศน์ทาง วัฒนธรรมที่เฉพาะผ่าน ภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ อาหารพื้นถิ่น ที่สะท้อนเห็นเห็น ถึงความเป็นเอกลักษณ์ โดยเฉพาะอาหารพื้นบ้าน ได้แก่ แกง อ่อม เอาะ อุ๋ หลาม ป่น นึ่ง ปิ้ง ย่าง ก้อย คั่ว เป็นต้น ซึ่งเป็นวิถีวัฒนธรรมที่สื่อให้เห็นการนำอาหารจากธรรมชาติมาประกอบอาหาร มีการ ดัดแปลง แต่งเติมที่เหมาะสมกับสภาพบริบทความเป็นท้องถิ่น

การกินอาหารของชาวอีสานที่เน้นความผูกพันกับระบบนิเวศท้องถิ่น สัมพันธ์กับคติความเชื่อ และ ประสพการณ์หรือภูมิปัญญาในการคัดสรรอาหารของบรรพบุรุษ ซึ่งมีเอกลักษณ์ของอาหารอีสาน คือ หากินตามฤดูกาลมีแหล่งอาหารจากดินฮอดฟ้า รสชาติ “ขมนำ เผ็ดตาม เปรี้ยวและฝาดตลอดตาม ธรรมชาติ” และถือข้อค่ำล่ำในการกิน นั้นเปรียบเสมือนบูรณาการแห่งชีวิตที่สะท้อนถึงอัตลักษณ์ของ

ชาวอีสาน คือเป็นคนที่นิยมใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างพึ่งพาอาศัย นับถือจารีต ประเพณีและเคารพเชื่อฟังบรรพบุรุษ รวมทั้งการได้รับการยอมรับว่าเป็นคนที่มีความแข็งแรงอดทน ในการทำงาน ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากวัฒนธรรมการกินอาหารนั่นเองในขณะเดียวกัน ภาคอีสานก็มีความหลากหลายของ “ผู้คนและดินแดน” ซึ่งเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดความหลากหลายของรูปแบบการกินอาหารอยู่พอสมควร โดยความหลากหลายของ “ผู้คน” นั้นหมายถึง ความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในภาคอีสาน แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ต่างก็มีแบบแผนการดำเนินชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ ส่วนความหลากหลายของ “ดินแดน” นั้นหมายถึง ความหลากหลายของสภาพแวดล้อมที่ตั้งถิ่นฐานของผู้คน อันเป็นเงื่อนไขในการกำหนดทรัพยากรที่จะนำมาประกอบอาหาร ดังนั้นการเรียนรู้อัตลักษณ์การบริโภคอาหารในวิถีชีวิตของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในภาคอีสาน จึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญอย่างหนึ่งในการทำความเข้าใจแบบแผนหรือองค์ความรู้ในการดำเนินชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ เพื่อนำไปสู่ความร่วมมือในการอนุรักษ์หรือพัฒนาให้เกิดประโยชน์ทั้งด้านคุณค่าและมูลค่าสำหรับชุมชนบ้านห้วยหวายพัฒนาเป็นชุมชนชาติพันธุ์ไทยลาว ประวัติศาสตร์ของชาวไทยลาวแสดงให้เห็นว่าการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยลาวในบริเวณภาคอีสานขึ้นอยู่กับความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและการเมืองในบริเวณกลุ่มแม่น้ำโขงเป็นสำคัญ เมื่อมีการอพยพโยกย้ายถิ่นฐาน ชาวไทยลาวมักจะเลือกตั้งบ้านเรือนบริเวณที่ราบลุ่มใกล้กับแหล่งน้ำ เช่น ลุ่มน้ำโขง ลุ่มน้ำสงคราม และลุ่มน้ำชี เนื่องจากน้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการอุปโภคบริโภค โดยมีหลักเกณฑ์ในการเลือกพื้นที่ ดังนี้

นา เพื่อเป็นพื้นที่ทำการเกษตร

น้ำ เพื่อบริโภค ทำการเกษตรกรรม และแหล่งอาหาร

เนิน เพื่อเป็นที่สร้างที่อยู่อาศัยให้รอดพ้นจากภัยน้ำท่วม

ป่า เพื่อเป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม และที่อยู่อาศัย

ข้าว เพื่อเป็นแหล่งอาหารหลักในการดำเนินชีวิตประจำวัน

ปลา เพื่อเป็นอาหารโปรตีนในชีวิตประจำวัน

เกลือเพื่อเป็นวัตถุดิบสำหรับการถนอมอาหารในชีวิตประจำวัน (สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ, 2548) ฉะนั้นวิถีการกิน การดำเนินชีวิตของชุมชนบ้านห้วยหวายพัฒนา จึงมีความเชื่อมโยงกับธรรมชาติ การสร้างสรรค์เมนูอาหารจึงมีความหลากหลายที่น่าสนใจ และแสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

การประยุกต์ใช้ทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น

ทุนวัฒนธรรมจึงเปรียบเสมือน “แก่น” ของเศรษฐกิจสร้างสรรค์และในแถบทวีปยุโรป ใช้ว่า “อุตสาหกรรมวัฒนธรรม” แทนคำว่าเศรษฐกิจสร้างสรรค์ หรืออุตสาหกรรมสร้างสรรค์ โดยใช้ในนัยที่ แตกต่างกันไปกล่าว คือ อุตสาหกรรมวัฒนธรรมจะเน้นการนำเสนอคุณค่าในเชิงศิลปวัฒนธรรม

ของสินค้าและบริการ ขณะที่อุตสาหกรรมสร้างสรรค์จะมุ่งความสำคัญไปที่มูลค่าเป็นตัวเงินการพัฒนาเป็นอุตสาหกรรมวัฒนธรรม ทั้งผลิตภัณฑ์ที่เป็นสินค้าและการท่องเที่ยว หลายประเทศในยุโรปและเอเชียใช้แนวความคิดนี้ในการพัฒนาและสร้างชื่อเสียงให้แก่ประเทศ ให้มีความสำคัญกับวัฒนธรรม การต่อยอดสินค้าและบริการที่ มาจากทุนวัฒนธรรม เป็นการศึกษาวเคราะห์สินค้าเพื่อตั้งจุดเด่นด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่น่าสนใจมาปรับปรุง โดยอาศัยความคิดสร้างสรรค์ องค์ความรู้ และเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับสินค้า แล้วสร้างค่านิยมเสริมเข้าไป ผ่านกลยุทธ์การตลาดที่เหมาะสม สถานการณ์ มีหลักการสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ (นิสวันต์ พิษณุดำรง, 2553)

1. การปรับปรุงรูปแบบของสินค้าให้เหมาะสมมีความทันสมัย หรือออกแบบให้เกิดความแปลกใหม่ น่าสนใจ แต่ ยังคงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม จะต้องศึกษาจุดเด่นของวัฒนธรรมและนำมาปรับให้กลมกลืนสอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมาย ค่านิยม และวิถีชีวิตของสังคม

2. การสร้างตราสินค้าโดยสร้างนวัตกรรมที่มีเอกลักษณ์และเรื่องราว เป็นการหยิบยกเรื่องราวทางวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับสินค้านำเสนอ และ

3. ความตั้งใจและทักษะด้านการบริหารจัดการเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้ธุรกิจประสบความสำเร็จได้ฉะนั้นการที่จะรักษาชุมชนทรัพยากรทางวัฒนธรรม จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะทำให้เกิดมูลค่าเพิ่ม คือ สามารถนำความรู้ของบรรพบุรุษมาทำให้ขายได้ จำต้องได้ เห็นผลในเชิงรูปธรรม ซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งสร้างความภาคภูมิใจให้กับคนในชาติ และที่สำคัญยังเป็นการเผยแพร่ทุนทางวัฒนธรรมไทยให้กับชาวต่างชาติได้รู้จักมากขึ้น โดยมีประเด็นที่ควรให้ความสำคัญ ดังนี้

3.1 การพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์บนฐานทุนวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ต้องเริ่มจากความเข้าใจความเข้าใจรากฐานทางวัฒนธรรม คำนึงถึงการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างรอบคอบ ต้องเข้าถึงและร่วมมือกับชุมชนท้องถิ่นด้วยความไว้วางใจกัน เนื่องจากทุนวัฒนธรรมเป็นสมบัติสาธารณะ ชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกัน เพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรม วิถีชีวิตชุมชนให้ดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีและยั่งยืน สามารถเผชิญผลกระทบการเปลี่ยนแปลงและภัยคุกคามจากภายนอก โดยเฉพาะการครอบงำจากทุนนิยมที่ เน้นผลกำไรมากกว่าคุณค่าทางจิตใจ อาทิ การทำธุรกิจสร้างสรรค์ที่มุ่งตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติเป็นสำคัญ อาจทำลายศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น

3.2 การขับเคลื่อนทุนวัฒนธรรมสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์ ต้องจัดทำยุทธศาสตร์และแนวทางผลักดันสู่การปฏิบัติที่ชัดเจน ให้มีความสำคัญกับทุนวัฒนธรรมที่มีศักยภาพ มีความพร้อมด้านองค์ความรู้และเทคโนโลยี วางระบบบริหารจัดการที่เหมาะสมตลอดห่วงโซ่อุปทาน การศึกษาวิจัยพฤติกรรมผู้บริโภคและกลุ่มผู้บริโภคเพื่อสร้างตลาดในประเทศที่สามารถบริโภคสินค้าวัฒนธรรมที่มีคุณภาพได้ ก่อนที่จะนำไปสู่การส่งออกในระยะต่อไป การพัฒนาฐานข้อมูลวัฒนธรรมและการจัดการองค์ความรู้พร้อมทั้งวางระบบการติดตามประเมินผล ภายใต้กระบวนการทำงานเป็นเครือข่ายทั้ง

หน่วยงานส่วนกลาง ภูมิภาค ท้องถิ่น สถาบันการศึกษาและกลุ่มประชาคม ตลอดจนพัฒนากฎหมายระเบียบการคุ้มครองลิขสิทธิ์ที่ชัดเจนและดำเนินการอย่างจริงจัง

3.3 ให้ความสำคัญกับการพัฒนามนุษย์ ทั้งการศึกษาวัฒนธรรมไทยอย่างลึกซึ้ง และการเชื่อมโยงทุนทางวัฒนธรรมเข้ากับระบบเศรษฐกิจและการบริหารจัดการยุคใหม่ โดยปลูกฝังความตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรมไทยตั้งแต่เด็กสอดแทรกการส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ไว้ในหลักสูตรการเรียนการสอน สนับสนุนอาชีพที่ใช้ความคิดสร้างสรรค์ ตลอดจนส่งเสริมศักยภาพและความรู้ในด้านความคิดสร้างสรรค์แก่ผู้ประกอบการทั่วไป โดยเฉพาะผู้ประกอบการรุ่นใหม่ เพื่อพัฒนาและเพิ่มมูลค่าสินค้าและบริการเชิงสร้างสรรค์

3.4 อนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมไทย โดยเฉพาะวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่ ใกล้จะสูญหาย โดยจัดให้มีเวทีหรือช่องทางในการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาไทยจากรุ่นสู่รุ่นอย่างสม่ำเสมอ สร้างเครือข่ายวัฒนธรรมไทยเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ พร้อมทั้งกำหนดมาตรการคัดกรองวัฒนธรรมจากภายนอก อาทิ มาตรการทางกฎหมาย มาตรการทางสังคม เพื่อให้เลือกรับแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์

เอกสารอ้างอิง

ชลิต ชัยครรชิต. (2557). **พลังวัฒนธรรม ในศิลปะอีสาน**. โสวัฒนธรรมอีสานในงานวิจัย. เชียงใหม่ :

ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

นิตยา บุญสิงห์. (2556). **วัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ: พัฒนาศึกษา.

นิสวันต์ พิษณุดำรง. (2553). **ทุนทางวัฒนธรรมขุมทรัพย์ของเศรษฐกิจสร้างสรรค์**. วารสารเศรษฐกิจและสังคม, 47 (4): 9-13

บุญเกิด พิมพวรรณเมธากุล และ นภาพร พิมพวรรณเมธากุล. (2556). **อีต-คอง-คะลำ**. ขอนแก่น: คลังน่านวิทยา.

ประชิด สกุนะพัฒน์. (2546). **วัฒนธรรมพื้นบ้านประเพณีไทย**. กรุงเทพฯ: ภูมิปัญญา.

ลักขณา ศกุนะสิงห์. (2556). **ความเชื่อและประเพณี เกิด แต่งงาน ตาย**. กรุงเทพฯ: พรสวรรค์.

รัตนา จันทรเทวาร์ และ เชิดชัย อุดมพันธ์. (2560). **ชื่ออาหารท้องถิ่นอีสานและภาคใต้ : มุมมองด้านอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์**. วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่, 9 (1): 63-89.

สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2544). **โครงสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้กับการพัฒนา**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

อมรา กล้าเจริญ. (2553). **เพลงและการละเล่นพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ: โอ.เอส. พรีนติ้ง เฮาส์.